

Kielellisen käänteen rau- nioilla

■ MATTI PELTONEN

Frank Ankersmit, Ewa Domanska, Hans Kellner (toim.): *Re-Figuring Hayden White*. Stanford University Press 2009.

Re-Figuring Hayden White on historioteoreetikko Hayden Whiten (s. 1928) 80-vuotisjuhlakirja. Edelleen tutkijana aktiivisen Whiten juhlakirja herättää mielenkiintoa erityisesti julkaisuhetkensä ansioista. Kielellisen käänteen ideat ovat väljähtyneet jo 1990-luvun puolivälistä lähtien. Pitkälti saman kirjoittajakaartin hiukan aikaisempi teos *Manifestos for History* (2007) viritti railakkaalla erimielisyydellään kovia odotuksia.¹ Whitelle omistettu, kanneltaan puhtaan valkoinen esseekokoelma on kuitenkin paneutumista vaativa annos historioteoriaa. Whiten lanseeraamista käsityksistä irtisanoutuneet tai jo alun perin vastakkaisia näkemyksiä esittäneet kollegat (esimerkiksi David Carr, F. R. Ankersmit tai Dominick LaCapra) eivät juhlakirjaesseissään keskity erimielisyyksiin, vaikka joitakin piikkejä heitelläänkin. Uusiin avauksien sijasta juhlakirjan teksteissä keskitytään siihen, miten tähän tilanteeseen on tultu sekä esitetään kohteliaita ja verhotuja uudelleentulkintoja Whiten varhempien vuosikymmenten ajatusrakennelmista. Ainoa, joka ei

halua tunnustaa tilanteen muuttamista, on brittisthistorioitsija Keith Jenkins. Kokoelma on huolellisesti toimitettu ja ilmestyi tavallaan vuoden myöhässä. Eräät kirjoittajista (ainakin LaCapra ja Jenkins) ovat ehdineet julkaista juhlakirja-artikkelinsa jo omissa aiemmin tänä vuonna ilmestyneissä kokoelmissaan. Teoksen kirjoittajat ovat Whiten oppilaita ja kollegoita. He jakaantuvat maantieteellisesti hyvin epätasaisesti edustaen pääosin Yhdysvaltoja ja Isoa-Britanniaa. Manner-Eurooppaa edustaa yksin Whiten oppilas, puolalainen Ewa Domanska.

Eriyisen kiinnostavia ovat Allan Megillin ja Richard Vannin artikkeleissa esitetyt tiedot Whiten opinnoista ja tutkijanuran varhaisvaiheista. Ne auttavat ymmärtämään monia Whiten ajattelun lähtökohtia. Näitä, etenkin eurooppalaisesta näkökulmasta erikoisia päähänpintymisiä, ovat esimerkiksi historian tehtävän näkeminen pelkästään identiteettipolitiikan välineenä, käsitys historiantutkimuksesta täysin omaa teorianmuodostusta vailla olevana tarinankerronnan muotona ja hyvin yksinkertainen näkemys kerronnasta yksitasoisena ilmiönä sekä tähän liittyen taipumus pitää kaukokirjallisuutta ”keksittynä, ei löydettyinä”. Nämä peruslähtökohdat sitovat Whiten myös monin sitein klassiseen historismiin ja sen käsitykseen kielestä ja kerronnasta. Hänen huolensa selitysten sitomisesta menneisyyden kanssa muistuttaa traditionaalisen historismin kieltoja ”lisätä” menneisyyteen mitään sinne kuulumatonta. Kieltolistan kärjessä olivat aikoinaan juuri tulkinnat ja kielikuvat.

Hayden Whiten historioteoreettisilla ajatuksilla on *Metahistory*-teoksen (1973) ilmestymisen jälkeen ollut häkellyttävä kohtalo. Tässä 1960-luvulla kirjoitetussa työssään hän esitti aluksi strukturalistisen teorian ihmismielen syvärakenteista, jotka ehdollistavat meidät tietyntyyppiselle maailman havainnoinnille mukaan lukien havaintojen raportoinnissa noudatettua kerronnan kaavat. Kirjan ilmestyessä strukturalismi ei kuitenkaan ollut enää muodissa eikä *Metahistory* herättänyt siltä osin vastakaikua. Myöhemmin White pudottikin teoriansa strukturalistisen aspektin pois ja alkoi propagoida rajoitetumpaa narratiivisuuskäsitystä, jonka mukaan tekstin kirjallinen muoto määräsi sen sisällön merkityksen. Tässä vaiheessa White otti kantaa myös tekstin totuusarvoon. Kirjallisen muodon määrätessä sisällön olivat kaikki tekstit yhtä totia, koska niiden kirjallisella muodollahan ei voinut olla mitään tekemistä menneisyyden sinänsä kanssa. Tämä Whiten teorian riisuttu malli on se topologinen hypoteesi, josta viime vuosikymmenet on kohkattu.

Whiten riisutun teorian heikkoudet liittyvät sen syntyyn toissijaisena, harhaan mennyttä teoreettista iskua paikkaavina mietteinä. Tässä vaiheessa, 1980- ja 1990-luvun vaihteessa, Whiteltä kysyttiin ovatko kaikki tulkinnat Natsi-Saksan hirmutöistä yhtä totia, toisin sanoen ovatko tuhoamisleirien olemassaolon kiistäjät yhtä oikeassa kuin muutkin? Tämän kysymyksen edessä White varovasti perääntyi kääntämällä teoriassaan ”modernistisista tapahtumista” (*modernist event*) alkuperäisen teesinsä narratiivin ja menneisyyden suh-

1 Keith Jenkins, Sue Morgan & Alun Munslow (toim.): *Manifestos for History* (Routledge 2007). Molempiin kirjoittaneita tutkijoita ovat F. R. Ankersmit, Ewa Domanska, David Harlan, Dominick LaCapra ja Keith Jenkins.

teesta nurinpäin: se mitä tiedämme 20. vuosisadan ”holokaustisista” tapahtumista (kuten atomipommi, väestöräjähdys, luonnon saastuttaminen, kansanmurhat) määrääkin nyt sen, miten niistä on sovittava kirjoittaa.² Käyttökelpoinen tulkinta nouseekin tapahtumasta, eikä päinvastoin. Eräissä teksteissään White on yrittänyt pitää molemmat tulkinnat voimassa yhtäaikaan. Samanaikaisesti, kuten edellä jo viittasin, monet alun perin Whiten ajattelusta kiinnostuneet ja sitä propagoineet teoreetikot ovat muuttaneet selvästi kantojaan. Radikaalein ”takinkääntäjä” on ollut hollantilainen F. R. Ankersmit, joka on ryhtynyt puolustamaan paluuta klassiseen 1800-luvun historismiin aikalaismuistokokemukseen eläytymisenä. Menneisyyden tavoittaminen, jota Whiten tropologinen näkökulma piti mahdottomana ilmiönä, esitetään Ankersmitin uudessa käsityksessä sublimina historiallisena kokemuksena, menneisyyden välittömänä haltuun otamisena.³

Voikin sanoa, että Whiten alkuperäinen teoria, siinä muodossa kuin se ilmeni *Metahistory*-teoksessa ja välittömästi sen jälkeen, ei ole enää kommentoitavana tässä vuonna 2009 ilmestyneessä juhla-kirjassa. Se, miten tilannetta kommentoidaan, on kuitenkin mielenkiintoista. Ehkä näkyvin reaktio on

2 *Manifestos for History*-kokoelmaan (2007, 223) kirjoittamisissaan jälkisanoina White toteaa Fredric Jamesoniin viitaten, että hänen mainitsemistaan ”holokaustisista” ilmiöistä loppujen lopuksi 20. vuosisadalle erityistä on ollut vain väestöräjähdys seurauksineen.

3 Vertaa esittelyyni F. R. Ankersmitin teoksesta *Sublime Historical Experience* (2005), *Tieteessä tapahtuu* 3/2006, 77–79.

ymmärrettävä kohtelias vaikeneminen. Eräissä teoksen esseissä on kuitenkin myös avauksia. Whiten oppilas Andrew Baird esittää hyvän kysymyksen, oliko *Metahistory*-teos jonkin alku vai loppu? Hän ei kuitenkaan vastaa kysymykseensä, vaan tyytyy antamaan Whiten asenteelle kreikankielisen nimityksen *anabasis* (joka viittaa Ksenofonin teoksen *Kyyroksen sotaretki* kreikankieliseen nimeen). Se kuvaa maanpaossa tapahtuvaa päämäärätöntä harhailua, tietämättömyyttä siitä, ollaanko menossa tai tulossa. Mutta vaikka termi *anabasis* onkin kreikkaa, se ei tuo selvyttä käsiillä olevaan ongelmaan. Sen voi tiivistää kysymykseksi, mistä troopit oikein tulevat? Whiten ahdinkoa kuvaa se, että hän ei pysty esittämään niille muita selityksiä kuin lukemansa retoriikan oppikirjat. Monet narratiiviteoreetikot (esim. Paul Ricoeur tai David Carr) uskovat, että kertomusten juonirakenteet ovat yleistyksiä inhimillisestä kokemuksesta, mutta tämä ei Whitelle sovi. Siten jäljelle jää kaksi vaihtoehtoa. Ensimmäinen niistä on, että troopit heijastavat ihmisaivojen biologista rakennetta. Tätä strukturalistista selitystä White tarjosi jo 1970-luvulla, mutta muille se ei enää kelpaanut. Jäljelle jää vielä mahdollisuus trooppien yliluonnollisesta alkuperästä, mutta sitä selitystä ei vielä ole käytetty tässä keskustelussa.

Nancy Partner puolestaan pohdii esseessään mitä ns. lingvistiksestä käänteestä on jäänyt käteen. Hän toteaa *semiotiikan* olleen ensimmäisen ”kaatuneen”: kukaan ei enää puhu historian yhteydessä semiotiikasta, vaan sen harrastajat ovat erottautuneet omaksi akateemiseksi kentäkseen. Toinen sodan

uhri oli *dekonstruktio*, jolla Partnerin mukaan tarkoitetaan enää vain tekstin huolellista lukemista eikä sen vaativampaa filosofista otetta. Tarkka lähiluku on toki hyödyllistä sinänsä, mutta ei tuo luvattua uutta näkökulmaa tutkimukseen. Kolmanneksi Nancy Partner nostaa esille termin *narratiivi* kärsimän inflaation. Siitä on tullut yleiskielen ilmaus mille tahansa tekstille tai tarinalle. Partnerin artikkeli päättyy ironiseen kuvaukseen narratiivin tunkeutumisesta psykologian alueelle, narratiivien käyttöön henkilökohtaisen identiteetin rakentamisessa (*narrative identity research*). Hänen johtopäätöksensä on, että vain kaikkein tavanomaisin, kaikkein traditionaalisin aines ns. lingvistiksestä käänteestä on menestynyt.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston sosiaalihistorian professori.